

Stavros Stavrides

MÜŞTEREK MEKÂN

Müşterekler Olarak Şehir

Türkçesi: Cenk Saraçoğlu

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	9
Önsöz	
Massimo De Angelis	11
Giriş	15

BİRİNCİ KISIM MEKÂNI MÜŞTEREKLEŞTİRMEK

I.	
Çitlenmiş Kentsel Takımda.....	27
II.	
Genişleyen Müşterekleşme: Kapitalizmin İçinde, Karşısında ve Ötesinde mi?	43

İKİNCİ KISIM YERLEŞİLMİŞ MÜŞTEREK MEKÂNLAR

III.	
Paylaşılan Heterotopyalar: Atina'daki Bir Sosyal Konut Kompleksinin Tarihinden Öğrenmek.....	73
IV.	
Konut ve Kentsel Müşterekleşme.....	99

V.
Çekişmeli Mekânlar Olarak Metropol Sokakları 129

VI.
İşgal Edilen Meydanlar, Hareket Halindeki Toplumlar..... 155

ÜÇÜNCÜ KISIM MUHAYYEL MÜŞTEREK MEKÂNLAR

VII.
Tahrifat Pratikleri: Eşiklerden Yeniden İcat Edilen
Müştereklere..... 177

VIII.
Düşünce-imgeleri ve Şehrin Müşterekler
Olarak Temsili 201

IX.
Mekân Temsilleri ve Özgürleşme Temsilleri 217

Sonuç:
Müşterekleşme Yoluyla Şehri Yeniden İcat Etmek..... 245

Kaynakça 259
Dizin 273

Giriş

Günümüzün kentleşmiş dünyası, en başta kârın iktisadi yaratımı etrafında örgütlenmiş çıkarlar tarafından yönetilen bir dünyadır. Kentsel çevreler, günümüzün şehirleri ve özellikle de metropoller; karşımıza bankalar, şirketler, devlet teşekkülleri, sanayi kompleksleri veya ticari müesseseler şeklinde çıkan hâkim konumdaki örgütlü çıkarların biçimlenmesinde önemli birer faktör haline gelmişlerdir. Aynı zamanda, bu örgütlü çıkarlar arasındaki hiyerarşik ilişkilerin değişken geometrisi kentin mekân-zamansal dönüşümlerine hükmederek metropolün gündelik yaşamına gölgesini düşürür.

Öyleyse, günümüz şehirleri, kentsel dünyalarda gerçekleşen her etkinlikten kâr etmeye odaklı egemen bir güç ilişkileri düzeninin kanalları ve araçlarından ibaret hale mi gelmiştir? Yaşanan şey, bugünkü neoliberal veya hatta post-neoliberal aşamasındaki talancı kapitalizmin şehirleri sömürmesi ve şehrin yaşamının bu süreci yansıtması mıdır sadece?

Hedeflenen şey, bugünün şehirlerinde güncel tahakküm biçimlerinin ötesine geçebilen oluşum halindeki direniş ve yaratıcı alternatif imkânlarını araştırmaktır. Görece yeni bir terim olarak müsterekleşmenin böyle bir hedefin gerçekleşmesinde rol alıp almayacağı da incelenmesi gereken bir konu: Günümüzün şehir sakinleri mevcut kentsel düzen içinde ya da ona karşıt bir şekilde kendi şehirlerini sahiplenecek, yeni paylaşım mekânları ya da işbirliğine dayalı yaşama pratikleri yaratacak ve hatta yeniden icat edecek fırsatları keşfediyor mu? Müsterekleşme pratikleri içinde veya bu pratikler sayesinde bugün bir kent medeniyeti imkânının anlamları, getirileri ve değerleri sorgulanıyor mu? Bugün dünyanın pek çok yerinde insanlar yolsuzluğa batmış hükümetlere, adaletsiz politikalara ve gündelik hayattaki sömürüye karşı sadece ihtiyaçlarını talep ederek değil aynı zamanda bizzat kendileri ortak bir yaşamı örgütleyerek savaşıyor mu?

Bu kitapta günümüzün kentleşmiş dünyası bağlamında müşterekleşme mekânlarının anlamı ve üretimi üzerine bir incelemeye girişilecek. Kamusal ve özel mekânlardan ayrı mekânlar olarak anladığımız “müşterek mekânlar” bugünün metropolünde halk kullanımına açık alanlar olarak ortaya çıksa da bu mekânların kullanımına dair kurallar ve biçimler hâkim bir otoriteye bağımlı değil veya onun tarafından kontrol edilmiyor. Belirli kent mekânlarının müşterek mekânlar olarak yaratılması, paylaşılacak mal ve hizmetleri tanımlayan ve üreten müşterekleşme pratikleri sayesinde gerçekleşiyor.

Müşterekleşme pratikleri insanlar arasında yeni ilişkiler üretiyor. Paylaşma biçimlerinin örgütlenmesini ve ortak yaşamın vücuda gelmesini mümkün kılan yaratıcı karşılaşmaları ve müzakereleri teşvik ediyor. O halde, müşterekleşme pratikleri sadece malları üretmekle ve dağıtmakla sınırlı kalmıyor; en temelde yeni toplumsal yaşam biçimleri, müşterekte-yaşama biçimleri yaratıyor. İşte bu yüzden, müşterekleşme pratikleri (müşterekte-yaşamının olası biçimlerine işaret etmesi açısından) tasarımsal, (müşterekleşme süreçlerine katılanların paylaştığı değerlere dikkat çekmesi açısından) dışavurumcu ve (egemen toplumsallık modellerinin dayattığı sınırları aşan toplumsal ilişkileri kısmen kurması bakımından) ilham verici olabilir.

Müşterek mekân, müşterekleşme pratikleri tarafından üretilen mekânsal ilişkiler toplamıdır. Bu ilişkilerin iki ayrı yol doğrultusunda örgütlendiğinden bahsedilebilir. Bunlar paylaşılan mekânı kesin sınırlar içinde net bir şekilde tanımlayan ve özel bir müşterekçi topluluğuna tekabül eden kapalı bir sistem olarak örgütlenebilir ya da oluşum halindeki ve daima açık müşterekçi topluluklarının iletişim kurduğu ve mal ile fikir değiş tokuşunda bulunduğu açık geçiş ağları biçimini alabilir.

Bu kitap boyunca müşterekleşme ile açılma sürecini bariz bir şekilde bağlantılandırmaya yönelik bir çaba söz konusu olacak: müşterek dünyaları paylaşanların oluşturduğu topluluğun açılması, yeni gelenleri içerecek şekilde genişlemesi, paylaşma kurallarının yeniden düşünülmesi yoluyla paylaşım ilişkilerinin yeni imkânlarla açılması ve paylaşma mekânlarını tanımlayan sınırların açılması. Bunların

zıddı olan paylaşma düzeyleri, pratikleri ve kuralları (daha doğrusu kurumları) ise, “müştereğin toplumsallıktan koparılmasını [*desocialization*]” (Hardt ve Negri 2009: 258) yücelten ve tesis eden kapitalist toplum örgütlenmesinin kural ve pratikleridir. Bu kurumlar müşterekleşmenin ürünlerine, (sadece para olarak değil aynı zamanda bir toplumsal ilişki olarak düşünülmesi gereken) sermayenin el koymasını temel almanın yanı sıra, çitleme stratejisi terimiyle karşılanabilecek bir her şeyi kapsayıcı stratejiye dayanır (De Angelis 2004, Midnight Notes Collective 1990). Bu terim, bir alanın çitlenmesini, yani mekânsal bir imgeyi çağrıştıır şüphesiz. Müştereklerin kapitalist çitlenmesi ise sadece üretim alanlarının çitlenmesi veya belirli mal ve kaynakların kullanımı sürecinden ibaret değildir. Aynı zamanda paylaşmanın açılmasına doğru meyleden müşterekleşme pratiklerinin önünün tıkanması sürecidir. Paylaşmanın açılması şunları içerir: yeni gelenlere açık özyönetime dayalı işbirliği; sadece onu anlayanlarla, yaratanlarla veya “finanse” edenlerle sınırlı olmayan bilgi üretimi; tüketicilerini sanatçılarından ayırmayan şenlikler, eğlenceli etkinlikler ve buna benzer daha başka şeyler.

Bu kitabın müşterek mekâna odaklanmaya yönelik teorik arayışını muhtemelen haklılaştıran şey çitlemenin konumuz açısından hem kelime anlamını hem de metaforik değerini korumasıdır. Bunun nedeni ise daha sonra da göreceğimiz gibi, mekânın sadece bir ürün ve dolayısıyla müşterekleşmenin bir getirisi olmaması, aynı zamanda müşterekleşme pratiklerini kurmanın ve genişletmenin bir aracı olmasıdır. Mekânın içinde ve onun aracılığıyla müşterekleşmeyi ele geçirmeye, sınırlamaya, tahakküm altına almaya ve çalmaya yönelik egemen stratejiler, gerçek ve metaforik anlamıyla çitlemenin sınırlarını kaldıran ya da bu sınırlara meydan okuyan türlü direniş taktikleriyle karşılaşmak zorunda kalmaktadır.

Müşterekleşme, tarihsel olarak sıklıkla olumsal ve öngörülemez sonuçlara yol açan toplumsal antagonizma tarafından şekillenen bir süreçtir: Ortaklaştırılan ürünleri ve bundan doğan faydaları sadece kendi üyeleri için korumaya çalışan özel bir topluluğun sınırları içinde de müşterekleşmenin gerçekleşmesi mümkündür. Bu durumda,

her ne kadar çitleme ile müşterekleşme arasındaki, iki karşıt kutbun birbirinden kati bir şekilde ayrışmasından farkı bulunmayan çok net ayırım teorik olarak geçerli ve önemli de olsa, yaşanan şeyin müşterekleşmenin çitlenmesi olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra da göreceğimiz gibi, bir topluluğun müşterek mekânının gerçek veya sembolik bariyerlerle çitlenmesinin mekân-müşterekleşmesinin (ve mekân yoluyla müşterekleşmenin) ölümünü işaret etmesi bu yüzdendir.

Mekânsal çitleme hamleleri ile tanımlanmış müşterek mekân nihayetinde “toplulu özel” mekân (mesela güvenli bir sitenin açık hava mekânı) ya da topluluk adına hareket eden yetkililerin yönettiği “kamusal alan” (örneğin bir şehir parkının veya bir kent meydanının mekânı) olabilir. Her iki kapalı müşterek mekân “müştereği bozma” ve müşterekleşme pratiklerinin özgürleştirici imkânlarının önünü tıkamaya teşnedir.

Genişleyen veya açık müşterek mekân, müşterekleşmenin sahip olduğu, müşterekte-yaşamının ve paylaşma kültürünün yeni biçimlerini yaratma gücünü açıkça ifade eder. Eşik mekânsallığının, yani ayrıştırırken bağlantılandıran ve bağlantılandırırken ayrıştıran bir geçiş mekânsallığının, müşterekleşme yoluyla ve müşterek içinde üretilen mekânı karakterize ettiğini ilerleyen sayfalarda göreceğiz. Bir kapı eşliğinde olduğu gibi, eşikler içeriye dışarıdan ayıran sınırlar şeklinde karşımıza çıkabilir, fakat bu ayırma aynı zamanda ve her daim bir bağlantılandırma işlemidir de. Eşikler giriş ve çıkışın koşullarını yaratırlar; bir geçiş eylemini devam ettirir, yönlendirir ve ona anlam kazandırır. Eşiklerin pek çok toplumda diğer tarafa geçmenin içsel imkânlarını kontrol etmeye yönelik ritüellerin damgasını taşıması da bu yüzdendir. Koruyucu tanrı ve ruhlar eşığı mesken tutarlar çünkü geçiş eylemi halihazırda dışarı ile içeriye ilişkilendirme imkânını beraberinde getirir. Giriş bir sızma olarak görülebilirken, çıkış ise aforoz edilmişlik lekesini taşır.

Müşterek mekânları eşik mekânları olarak düşünmek çitlemeyi aşan ve yeni müşterekçilere [commoners] açılan mekân-müşterekleşmesi pratiklerini inceleme imkânı sunar. Müşterekleşmeyi genişletme fikrinin peşinden gitmek suretiyle bu kitap, mekân

için, mekân içinde ve mekân aracılığıyla müşterekleşmenin özgürleştirici imkânlarını açığa çıkaran pratik ve deneyim örneklerinin izini sürecek.

Kolektif icatçılık, eşik mekânlarının üretimi ve kullanımı içinde filizlenir. İnsanlar bu mekânları sürekli bir müzakere doğrultusunda kullandıkça, yeşermekte olan kimlikler arasında mukayeseler de mümkün hale gelir. Dolayısıyla bu mekânlarda yaşayan topluluklar her zaman oluş halindeki topluluklardır. Günümüzün politik özneleşme biçimleri üzerine önemli bir tartışma açan bu kitap, müşterekleşme ve müşterek mekân yaratımının kapalı kolektif kimlikler üretmeyen özneleşme süreçlerini içerdiğini göstermeye çalışacak. J. Holloway, M. Hardt, A. Negri ve J. Rancière siyasal özneleşmeye dair teorilerinde ortak bir ufku paylaşır: Siyasal eylemin öznelere bugün egemen toplumsal sınıflandırmaları ve bunlara eşlik eden kurulu kimlikleri tehdit, altüst ve hatta iptal etmek suretiyle ortaya çıkarlar. Bu süreçte, söz konusu egemen sınıflandırmaları zorunlu olarak yansıtan ve yeniden üreten günümüz kent mekânını kolektif eylem vasıtasıyla dönüştürmek mümkün hale gelir. Filizlenen “kimlik-dışlıklar” (Holloway 2002), “yeni gelenler” (Rancière 2010), veya içsel olarak çoklu “tekillikler” (Hardt ve Negri 2009) egemen toplumsal düzenin içine nasıl sızıyorsa, eşik mekânsallığı da egemen mekânsal düzenin içine öyle sızabilir.

Müşterek Mekân, özellikle günümüz metropol yaşamının bünyesindeki imkânları açığa çıkaran sosyo-mekânsal deneyimlere odaklanarak mekânsal dönüşüm süreçleriyle siyasal özneleşme süreçleri arasındaki karşılıklı bağlantıların izini sürecek. Yaşanan mekânlar (sosyal konutlar, gündelik olarak kullanılan metropol sokakları ve işgal edilen meydanlar) üzerine odaklanan araştırmalardan yola çıkan bu kitapta, müşterek mekânın gerek gündelik acil ihtiyaçlar tarafından tetiklenen gerekse de kolektif deneyimlerin köpürme anlarında su yüzüne çıkan kolektif icatçılık vasıtasıyla üretildiği gösterilmeye çalışılacak. Latin Amerika’daki evsizler hareketinin özyönetime dayalı yerleşimlerinde ve Arap Baharı esnasında işgal edilen meydanlarda kurulan kamp alanlarında, ka-

musal mekânda hak iddia eden ve onu dönüştüren inisiyatiflerde, işgal mekânlarında, açık mahalle merkezlerinin yaratımında veya kendi kendine örgütlenen (ve çoğunlukla mutenalaştırma karşıtı mücadelelerle bağlantılı) “Şehri-Sahiplen” etkinliklerinde bu kolektif icatçılığın izleri sürülecek.

Muhayyel müşterek mekânlar, yani anlatımsal hareketler yoluyla tasavvur edilen veya arayışına girilen mekânlar, mekân-müşterekleşmesi pratiklerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Müşterekleşmenin muhtemel mekânsallıkları düşünceyi tetikleyen imgeler biçiminde ortaya çıkar. İnsanlar müşterek mekânın özellikleri üzerinde düşünmeye, bunları hayal ve ifade etmeye yönelik yollar geliştirirler ve bunu yaparak da mekân paylaşmanın ve mekân-aracılığıyla-paylaşmanın mümkün biçimlerini yaratırlar. Peki, muhalif siyaset “kurtarılmış bölge” imgesi tuzağına düşmekten kaçıp, eşikler-olarak-müşterek-mekânların temsillerinin kolektif özgürleşme arayışına sunacağı gücü keşfedebilir mi? Eğer insanlar, geleceği şehir-benzeri toplumsal ahenk ve özgürlük ütopyalarına hapsedemeyecek düşünce-imgeleri doğrultusunda müşterek üzerine düşünmeyi denerlerse neden olmasın?

Mekân-müşterekleşmesi, bu açıdan, bir kaynak ya da bir kıymet olarak düşünülen mekânın salt paylaşımı değil, paylaşmanın özgürleştirici imkânlarının izini süren bir dizi pratik ve keşfedici tahayyüldür. Müşterek mekân hem kolektif olarak geliştirilmiş paylaşma kurumlarının somut bir ürünü hem de bu kurumların şekillenmelerinin ve kendilerine şekil verenleri şekillendirmelerinin başlıca vasıtalarından biridir.

Mekân-müşterekleşmesi deneyimleri dünyanın pek çok yerinde örtük veya açık bir şekilde ortaya çıkıyor. Bu deneyimlerin bir kısmına bizzat katılma fırsatını bulmasaydım müşterek mekân üzerine teorik bir perspektif yaratmaya kalkışmazdım. Bu deneyimlerden ders çıkarmamız gerektiğine ve onlardan yola çıkarak dikkatli bir şekilde bazı genellemeler ve teorik önermeler geliştirmemiz gerektiğine güçlü bir şekilde inanıyorum. İçeriden seslenen her araştırma ve kolektif özelemlerden, heyecanlardan etkilenen her teori gibi

bu çalışma da insanların mücadelelerine mesafeli bir bakış geliştirmekten çok, onların mücadelelerinin savunusuna yönelme riskini barındırıyor. Mekân-müşterekleşmesinin önemli getirilerini gösterebilmek için aynı zamanda güçlü bir eleştirisini geliştirmeyi başarıp başaramadığımı gerçekten bilmiyorum. Fakat müşterekler ve müşterekleşme üzerine tartışmaların ve literatürün açıkça tartışmalı bir alan oluşturduğunu biliyorum. Bu tartışmalarda taraf olunmalı ve bu taraf olma işine gelecek hakkındaki değer yargılarının ve görüşlerin karıştığının farkına varılmalıdır.

Bana kalırsa mücadelelerden ve kolektif deneyimlerden öğrenmek bazen eşikte yaşayabilmek demektir: Eylemler ile eleştirileri, praksis ile teoriyi, deneyim ile temsili ve katılım ile mesafelenmeyi hem ayıran hem de aynı zamanda bağlantılandıran eşikte yaşamak. Bana bu eşiklerde dolaşma fırsatı veren, üstelik ortak özlem ve hayallerimizi destekleme tarzımın böyle olduğunu fark ederek bunu yapan kişilere müteşekkirim. Atina'daki Alexandras Prosfygika Ahali Koalisyonu'nun aktif üyeleri kent mücadelesinin bir parçası haline gelirken aynı zamanda nasıl akademisyen olarak kalılabileceğini öğrettiler. Brezilya evsiz hareketleri ve Buenos Aires *favela*'larındaki genç aktivistler dayanışma duygusunun ve ortak değerleri paylaşmanın verimli tartışmalar için nasıl ortak bir zemin hazırladığını öğrettiler. Atina'daki Syntagma Meydanı işgalinde, kendi paylaşılan mekânını yaratan bir deneyim olarak eşitlikçi bir işbirliğine katılımın ne kadar önemli olduğunu öğrendim. İnsanların şehir merkezini nasıl müşterek mekâna çevirebildiklerini belki de Barcelona'daki uzun *pasalo* gecesinde fark ettim. Mekân-müşterekleşmesini gündeliğin tam da moleküler düzeyinde gözlemlemenin ne kadar önemli olduğunu bana Nairobi'deki *matatu* sürücülerini ve Atina'daki göçmenler ve sokak satıcıları gösterdi belki de.

Mimarlık eğitimi almış olmamın ve Mimarlık Fakültesi ile bağımın müşterekleşmenin mekânsal boyutuna ilgi duymamın arkasındaki ana neden olup olmadığını bilmiyorum. Fakat şuna inanıyorum ki mekân, müşterekleşme için çok şey ifade ediyor ve müşte-

rekler üzerine teori ve araştırmalar vasıtasıyla şehirleri incelemek, şehirler üzerine teori ve araştırmalar vasıtasıyla müşterekleri incelemek kadar önemli. Müşterek mekân üzerine araştırmamda, kolektif bir şekilde örgütlenmiş halk kültürüne yönelik bir bakışı somut hale getiren Kızıl Viyana öncü mimarisini daha derinlemesine anlama ve deneyimleme şansını yakaladım. Belki de bu araştırma, gözlemlemeye ve üzerinde çalışmaya fırsat bulduğum mimariler arasında-ki, yani Latin Amerika ve Yunanistan'daki sosyal konut mimarisi ile Kızıl Viyana türü bir mimari arasında karşılaştırmalar yapmamı mümkün kıldı.

Öte yandan, eğer benim teorik ve politik güzergâhım Zapatistalar'ın özerkliğe ve toplumsal özgürleşmeye giden yolundan geçmeseydi bu "eşikteki" araştırmam da mümkün olmayacaktı. Onların toplumsal ve siyasi deneyimleri bugünün mücadeleleri ile yarının adil toplumu arasındaki bağlantılara yönelik arayışlara belki de bugüne kadarki en önemli katkıyı sağladı. Zapatistalar olmasaydı müşterekleşmenin özgürleştirici imkânları üzerine tartışmalar da daha az örnekle donanacak, kavramlar açısından daha az gelişkin olacak, tarihle ve farklı toplulukların kültürüyle daha az bağlantılı bir görünüm arz edecek ve muhtemelen daha az ilham verici olacaktı.

Bütün bunları söyledikten sonra sanırım insanlara teşekkür etmenin ve bu kitabın şekillenmesinde oynadıkları rolü teslim etmenin bir isimler sıralaması şeklini almayacağı açık olmalı. Atina'daki Ulusal Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencilerim de dahil olmak üzere pek çok insan onlara ne kadar borçlu olduğumu zaten biliyor. Bazılarının isimlerini anmam bu yüzden geri kalan diğerlerini unuttuğum anlamına gelmiyor.

Çok sayıda araştırmacıyla yaptığım görüş alışverişleri ve siyasi tartışmalar, mekân-müşterekleşmesine yönelik arayışlarımı etkiledi. Bana bu fırsatları sunanlardan bir kısmını saymam gerekirse, Andrea Brighenti, Xenia Chrysochoou, Massimo de Angelis, Ana Džokić, Michael Hardt, John Holloway, Michael Janoschka, Giannis Margaris, Marc Neelen, Haris Tsavdaroglou, Carlos Vainer,

Raul Zibechi gibi isimler ile Atina'daki Eleştirel Araştırma Metodolojisi araştırma grubunun üyeleri aklıma geliyor.

Bir işçi koperatifi olarak Zed Books'un ise bu kitabın yayınlanması için en uygun ortamlardan birisi olduğuna inanıyorum. Bu kitaptaki editörüm Kika Sroka-Miller, bana karşı her zaman destekleyici ve teşvik edici oldu.

Maria Kopanari ile bu metinde sunulan fikir ve gözlemler etrafındaki meseleleri uzun yıllardır bazen sert münazaralar şeklinde ama her zaman insani özgürleşme süreci üzerine derinlemesine düşünecek tarzda tartışıyoruz. Evgenia Michalopoulou hep bu işin içindeydi: insana ilham veren coşkulu mizacı, hareketlerle ve angaje düşünürlerle bağlantı kurmadaki aktifliği ve daha iyi bir dünya için paylaştığı hayalleriyle. Müşterek bir yaşamın sunduğu yaratıcı onca yıldan daha fazlasını borçluyum ona.

Zoe Michalopoulou Stavrides benim en amansız eleştirmenim gibi görünüyor, fakat aynı zamanda tanıdığım en ilham verici ve genç kuşakların çok şey öğrenebileceği insanlardan biridir. Umuyorum ki o ve Evgenia hayal kırıklığımın hasıl olduğu ve yazma çabalarımın verimsizleştiği dönemlerdeki o karanlık haleti ruhiyemi bağışlarlar...